

A HANGSZERTANÍTÁS ÉS A SZOLFÉZSOKTATÁS LEHETSÉGES KAPCSOLÓDÁSI PONTJAI A NEGYEDIK ZENEISKOLAI OSZTÁLYBAN

Bevezetés

Dobszay László már egy 1963-as írásában foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy miért van szükség a hangszeres és az elméleti tudás kapcsolatáról. Kiemeli azt, hogy „mindkét tárgynak a zenére kell nevelni. Jó zenét kell tanítania jól. A zenetanulás célja nem a hegedűtudás, meg nem is a kottaírás hallás után, hanem a zene megszerettetése” (Dobszay 1963). Már több mint ötven éve jelent meg Dobszay cikke, és még mindig érezhető az, hogy a hangszeres tanárok a szolfézs tanárt hibáztatják a közös növendékek nem megfelelő elméleti tudása miatt.

A negyedik zeneiskolai osztályt végző, vagy végzett növendékek olyan zenei tapasztalattal rendelkeznek, amelyek alapján már képesek átlátni egy hangszeres darab formai egységeit, dallamvezetését, zenei gondolkodásmódjuk lehetővé teszi az árnyaltabb előadást. Ezeknek a tanulóknak a hangszerjátékban már van egyfajta rutinjuk, a hangszeres darabok kottaolvasásában már nem kell tanári segítség, csak néhány bonyolultabb zenei szöveg esetén.

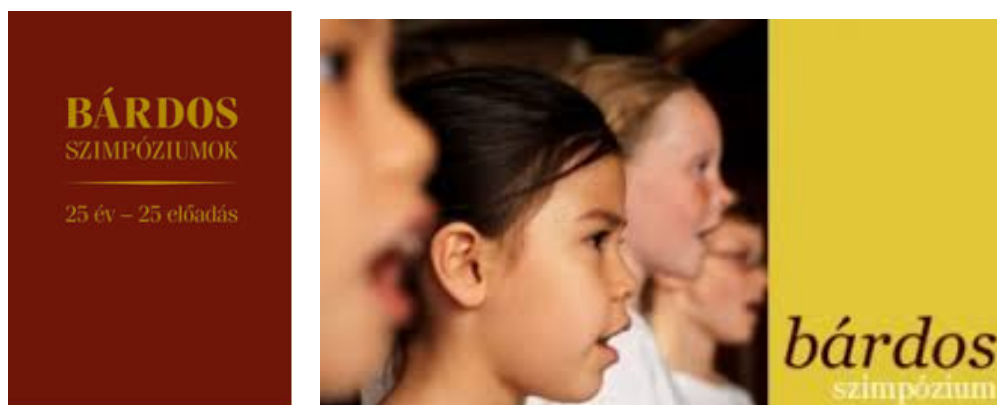
Ezzel ellentétben a szolfézsórákon a kottaolvasás és a dallamírás nehéz feladatnak bizonyul ebben az évfolyamban, és csak kevés tanuló képes hibátlanul lejegyezni a hallott dallamot, elénekelni a zenei szemelvényt. Az emlékezetből kottázást pedig szinte megoldhatatlan feladatnak tartják. A növendékek elméleti ismereteinek terén is hiányosságokat tapasztalnak a hangszeres tanárok. A sok növendék számára sok esetben plusz terhet jelentő szolfézs tantárgy, valamint a hangszeres képzés között bár vannak kapcsolódási pontok, de ezek inkább csak támpontok.

Gyakorló szolfézs tanárként az a tapasztalatom, hogy az egyre magasabb évfolyamokban a szolfézs és a hangszer tanítás eltávolodik egymástól. Míg a zenetanulás korai szakaszában – az első, esetleg a második évfolyamban – a növendékek egyaránt jól teljesítenek a szolfézs- és a hangszeres órákon a zenei ismeretekből (ritmika, dallamvezetés, formai elemzés, szolmizáció, könnyebb dallam lapról éneklése, stb.), hiszen könnyebb a tananyag, a gyermekek még nagy érdeklődéssel fordulnak az újdonságot jelentő zenetanulás felé. A

harmadik évfolyamtól kezdve külön úton jár a hangszerjáték és a zene elmélete, majd a továbbképző osztályokban, 14 éves kortól a növendékek már érettebb szemlélettel közelítenek a művek megismeréséhez.

A kapcsolódási pontok mellett keressük a lehetőségeket a szolfézs tantárgy és a hangszerstanítás szinkronba kerüléséhez, hiszen az e tárgyakat tanítók célja a növendék érdeklődésének felkeltése és fenntartása.

Szinte minden, alapfokon oktató zenetanár tapasztalta azt, hogy a zenei összetevőt (ritmust, ABC-s hangnevet, hangnemeket, később a hangközöket, hangzatokat, hangzاتفelbontásokat), amit a növendék megtanult a hangszeres vagy a szolfézsórán, azt az ismeretet a másik órán nem tudja hasznosítani. A szolfézsstanárok munkáját bírálják a hangszeres tanárok, keveslik a növendék elméleti tudását. A hangszeres és elmélettanárok között „*nagyon gyakori a meg nem értés*” (Spiegel, 2010, 140). A hangszeres tanár nem tudja azt, hogy mit tanul a gyermek szolfézsból, a szolfézsstanár pedig nem ismeri a különféle hangszerek számára készített tanterveket. Nehezíti a szolfézsstanítást az is, hogy a hangszeres darabok új elméleti ismereteket tartalmazhatnak, olyanokat, amelyeket a növendék(ek) még nem tanult(ak) az elméletórán.

Az említett kettősség mellett arra is ki kell térnünk, hogy a szolfézs, később a zeneirodalom tantárgy háttérbe szorul a hangszeres képzés mellett. A foglalkozások heti kétszer háromnegyed órát vesznek igénybe, a magasabb osztályokban általában heti egy alkalommal, a két tanórát összevontan tartják. Tehát nem az óraszám az oka a szolfézs tantárgy háttérbe kerülésének. Sok zenetanuló, szülő, sőt hangszeres tanár is megkérdőjelezi a tantárgy fontosságát. A gyermekek inkább tanulnának, vagy más elfoglaltságot keresnének az óra helyett, a szülők soknak tartják a zeneiskolai foglalkozásokat (4, illetve 6 óra hetente), hiszen gyermekük a kötelező délelőtti tanítás után egyéb különórákra

(például sportra, idegen nyelvi órára, matematika-korrepetálásra) jár. A szolfézs nem látványos tantárgy: nincs olyan szolfézs hangverseny, amelyen a tanult népdalokból, műzei szemelvényekből énekelnének a növendékek (pedig érdemes lenne legalább évfolyamszinten évi egy alkalmat beiktatni erre az eseményre), országos szolfézsverseny csak háromévente van, a regionális versenyek száma is elhanyagolható.

Ittész Mihály szerint nem új keletű ez a jelenség, amelyet ő *szolfézsellenességnek* nevez. A zeneművészeti középiskolai (ma zeneművészi szakgimnázium) szolfézs felvételi vizsgáján a hangszeren jól teljesítő jelentkezőkről kiderült, hogy évekig felmentették a szolfézsórák látogatása alól (Ittész, 1994). A zeneiskolákban szinte gyakorlattá vált a zeneirodalom tantárgy óráinak rendszeres látogatása alóli felmentés. A növendékek és hangszeres tanáraik az időhiányra hivatkoznak, illetve arra, hogy a középiskola vagy egyetem másik városban található. A középiskolai, egyetemi elvárások valóban magasak, és a növendékek számára fontosabb, mint az elméletóra.

Tovább nehezíti a szolfézs kötelező tantárgy helyzetét a művészeti alapvizsga, amely korábban a hatodik évben mindenki számára kötelező volt, és amely előfeltétele a további alapfokú zenei tanulmányoknak. Azonban a szolfézs kötelező tárgyat tanulók már a negyedik évfolyamban leteszik ezt a vizsgát, utána kötelezően választható tantárgyként a zeneiskolák a kórust, a kamarazenét, a zenekart, a zenetörténet-zeneirodalmat, az egyházzzenét, az improvizációt, a zeneelméletet, valamint a szolfézs tantárgyat kínál(hat)ják. A szolfézs főtárgy, illetve hatéves, a tantárgy a „B” tagozatos növendékek számára ez a melléktantárgy a 6. osztály végéig kötelező.

Az elméleti alapvizsgát tehát a zeneiskolák megszervezhetik a negyedik osztályosok számára. Az a növendék, aki a zenei tanulmányait akkor kezdi meg, amikor az általános iskola harmadik osztályába jár, az előre hozott alapvizsga idején hatodik osztályos, vagyis 12-13 éves. A vizsga anyagát és menetét az adott zeneiskolák határozzák meg. Véleményem szerint a növendékek nem érettek arra, hogy a bécsi klasszikus stílus jellemzőit elsajátítsák, a funkciókban történő gondolkodásuk még gyakorlást és tapasztalatot igényel. Az alapvizsgára felkészítő tanév jelentős része az összeállított vizsgaanyag tanulásával telik, nem a bécsi klasszikus stílus zenei jellemzőinek, zenei jelenségeinek bemutatásával és gyakoroltatásával.

A szolfézs tanár és a hangszeres tanár közös feladata a növendékek minél magasabb szintű zenei képzése. Míg a hangszeres tanár a hangszeres technikai ismereteket adja át a növendéknek, addig a szolfézs tanár a zeneelmélet világába

vezeti be a gyermeket. A hangszeres órákon egy-egy zeneelméleti kérdés minden bizonnyal felmerül, amelyet a hangszeres tanár válaszol meg. Lehetséges, hogy ez a zenei jelenség már a szolfézsórák során is előkerült, de a növendék nem emlékszik erre, ez esetben érdemes a hangszeres tanárnak is közölni a zenei jelenség lényegét.

A hangszeres és a szolfézs tantervek

A tantervi előírások minden osztály számára világosan megfogalmazzák a szolfézs, valamint a hangszeres tantárgyak (*fafúvós tanszak*: furulya, fuvola, oboa, klarinét, szaxofon, fagott; *rézfúvós tanszak*: trombita, kürt, harsona-tenorkürt-baritonkürt, tuba; *akkordikus tanszak*: cimbalom, harmonika, hárfa, gitár, ütő; *billentyűs tanszak*: zongora, csembaló, orgona; *vonós tanszak*: hegedű, brácsa, gordonka, nagybőgő; *vokális tanszak*: magánének) követelményrendszerét. A zeneismeret és a hangszeres tanszakok követelményrendszere azonban nem minden esetben fedi egymást. Orosz Mihály dolgozatában részletesen elemzi a szolfézs tantárgy és a hangszeres tanulmányok tantervi programjait. Sorra veszi a ritmikai ismeretek, készségek, a zenei írás-olvasás, a hangkészlet, hangsor, hangnem, a hangközök, hangzatok, a formaérzék, formai ismeretek, a többszólamúság, és zenei megformálások, valamint az egyéb készségek leírását a szolfézs tanmenetben, és összeveti ezeket a hangszeres tanszakok követelményrendszerével. Orosz rámutat arra, hogy az előbb említett elemek tanítása nem minden esetben történik meg a zenetanulás adott évében az elmélet-, illetve hangszeres órán, nem egységes a hangszeres követelményrendszer elméleti tudnivalóinak leírása. Például a triola tanítása a zongora szak első, a trombita és hegedű szak második, a fuvola szak harmadik évfolyamának követelmény leírásában szerepel (Orosz, 2015). Ugyanez a ritmikai képlet már az egyik előképzős szolfézs-könyvben (Horváthné, 1998) is megtalálható (a kis nyújtott és a kis éles ritmus is szerepel a 6-7 évesek számára készült könyvben), Dobszay László *A hangok világa III.* kötetében (Dobszay 1969c) ismerteti és gyakoroltatja a ritmusképletet. A szolfézs tanterv a második osztály követelményei között említi a triola elsajátítását. Egyetlen zenei jelenséget kiragadva tehát azt tapasztaljuk, hogy valóban nem következetes a tanítandó anyag osztályok szerinti hozzárendelése. Eltérő a tanterv, a tankönyvek, a különböző hangszerek számára előírt anyag.

Joggal kérdezi az elmélet- és a hangszeres tanár, hogy melyik tantárgy tantervét tartsa kiindulópontnak, vagy melyik hangszeres kottákhoz,

szolfézs tankönyvekhez igazodjon. A zeneoktatást segítő kiadványok száma megfelelő ahhoz, hogy a tanárok azt válasszák ki, amelyet a maguk tanítási módszeréhez illeszkedőnek tartanak. Minden tanár kiegészítő anyagot is használ a tanóráján, olyan darabokat, szemelvényeket, amelyeket szívesen tanít, de a kiválasztott gyűjteményes kötetben nem található. A szolfézs tanításához a tanárok olyan segédanyagokból is választanak szemelvényeket, amelyek segítik a tanítást; például népdalgyűjteményes kottákat, dallamdiktálási feladatokat tartalmazó kottákat, illetve a saját, összeválogatott gyűjteményt. A *Szolfézs antológia* című kotta szinte a szolfézs tanítás kezdetétől javasolt. Olyan szemelvények szerepelnek a kötetben, amelyeket felhasználhatunk kottaolvasásra, egy- és kétszólamú dallamírásra, funkció- hangköz- és hangzatelemzésre. A ritmikai képletek, a váltakozó, és aszimmetrikus ütem, a moduláció, a formai elemzés mellett a zenehallgatási szakaszhoz is kiválóan használható a *Szolfézs antológia*.

Tehát nemcsak a tanárok közötti párbeszéd hiányát róhatjuk fel, hanem a szinkronba nem hozott tananyagot is.

A szolfézs tantárgy követelményrendszere az első négy osztály számára, kapcsolódási pontok a hangszeres órákkal

A kétéves szolfézs előképző osztályok (amelyeket nem kötelező elvégezni), valamint az első három év szolfézs tananyaga döntően a magyar népzene nyugszik. A hangszer tanulást a 6-7 éves életkorban még nem javasolják, azonban a növendékhiányra való tekintettel olyan gyermekek is megkezdik a hangszeres tanulmányaikat, akik az általános iskola első, vagy második osztályába járnak. A hangszer tanítás és a szolfézs tantárgy alapját az egyszerű magyar gyermek- és népdalok képezik. Kezdetben a biton (*Zsipp, zsupp, kenderzsupp...*; *Szólj, síp, szólj...*, *Én kis kertem kerteltem...*) és bichord (*Süss*

fel, nap...; Cicuskám, kelj fel...) hangkészletű dalok éneklése (Józsefné – Szmracsányi, 1971), illetve a hangszeren történő eljátszása a törzsanyag jelentős része. Majd ezeket követik a triton (*Éliás, Tóbiás...; Aki nem lép egyszerre...*), trichord (*Sírjunk, ríjünk...; Fecskét látok...*), tetraton (*Gyertek, lányok, ligetre...; Hold, hold, fényes lánc...; Katalinka, szállj el...*) (Józsefné – Szmracsányi, 1971), végül a pentaton és pentachord hangkészletű gyermek- és népdalok. Elkerülhetetlen, hogy a hangszer tanító tanár ne énekeljen az órán, és ne énekeltesse a gyermeket, esetleg valamilyen mozgással ne párosítsa az éneklést. A kisgyermek számára is fontos az éneklés, amely átvezetésként szolgál a hangszeres tanulmányokhoz. Az éneklés serkenti a légzést, a könnyű mozgás az elfáradt karokat, amely hangszerjáték miatti kényelmetlen testtartást lazítja. Nagyon fontos az, hogy a hangszer tanulása játékos formában történjen, a kisiskolás ne kedvesegetten távozzon a zeneórától. A Kovács-módszer gyakorlatai, gyakorlatsorai a tanórai foglalkozás és az otthoni gyakorlás részévé válhat. A szolfézs tanterv első előkészítő osztályában az *Éneklési készség fejlesztése* alponban is olvasható az, hogy az éneklést játékkal is érdemes kombinálni. A második évfolyam fejlesztési feladatai közt szerepel a *zenei élményanyag gyűjtése énekléssel, játékkal*, a *Dallami ismeretek, készségfejlesztés* szakaszban is megerősíti a tanterv a feladatot: *Daltanulás játékkal együtt, illetve hallás után*. (Ugyanez a módszer érvényesül az általános iskolai ének-zenetanításnál is, a kodályi elvek alapján.)

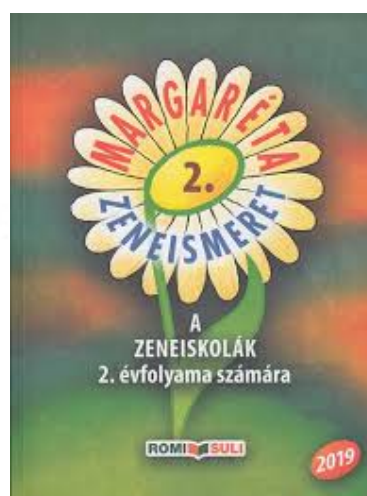

Az első osztály számára előírt tantervi követelményének fejlesztési feladatai között egy nagyon fontos információ szerepel, amely a következő: „*a szolfézs és a hangszerjáték kapcsolatának kialakítása*”. A tantárgyi követelményeket megalkotók tehát szükségesnek tartották megemlíteni a hangszerjáték és a szolfézs közötti kapcsolatot, de csak ebben az évfolyamban szerepel ez az utalás. Az előképző évfolyam(ok), illetve az első osztály egyik kiemelt feladata a zenei írás-olvasás elsajátítása. Még egy, a dolgozat témájához kapcsolódó nagyon fontos információ olvasható a tantervben; a zenehallgatási anyag alponban olyan darabok ajánlása található, amelyek kapcsolódnak a

szolfézsórán tanultakhoz: *Szemelvények a tanulók hangszeres anyagából: barokk, klasszikus táncok (különböző hangszereken).*

A második osztályos Dobszay-féle szolfézs tankönyvben a barokk korszak rövid terjedelmű, egyszerű formájú műzenéjéből is található néhány szemelvény. Ezeket a darabokat (Bach: *G-dúr menüett*; Krieger: *Menüett*; Purcell: *Rigadoon*; Pachelbel: *Sarabande*; Purcell: *Menuet (A-dúr és g-moll)*; Krieger: *Bourrée*) (Dobszay, 1969e), a növendékek nagy örömmel hallgatják, tanulják és éneklik, a tanári rávezetéssel történő elemzés új utat nyit a zenei befogadás és értelmezés felé. Barokk táncok szerepelnek a Margaréta 1. tankönyvben is, így Händel Menüettje (betűkottával, a hangnem megnevezése nélkül) (Horváthné – Lázárné 2019a), illetve a 2. osztályos kötetben (többek között Krieger: *Menüett*, Telemann: *Gavotte*, Händel: *Gavotte*, Bach: *Menüett*, Purcell: *Menüett*, valamint más zenei korszak táncai is fellelhetők a kötetben

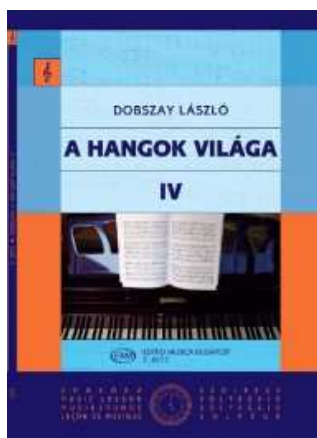

(Horváthné – Lázárné 2019b). A szolfézs tanterv a barokk táncok tanításához köti az egyszerű formák ismertetését: *A műzene kis formáinak megismerése: elsősorban barokk táncművek megszólaltatásával.* A könnyebb művek felső szólamát szinte minden hangszeren tanuló növendék már képes eljátszani, a

tanár bátran az órába vonhatja a gyermekek előadását. A kíséretet a tanár akár rögtönözheti is, ez egy újabb feladatot indukálhat – eltért-e az először hallott kíséret a másodiktól; melyik kíséretet érezted kifejezőbbnek, szebbnek, és miért?

A harmadik osztályos Dobszay-kötet a két előzőhöz hasonlóan magyar népdalokat tartalmaz. Míg az első osztály számára írt kötetben túlnyomó részt régi stílusú, a második és harmadik osztályos gyűjteményben új stílusú népdalokat találunk. A harmadik osztályos kötetben a váltakozó és páratlan ütemű, valamint zsoltár típusú népdalok, illetve virágénekek szerepelnek. A harmadik osztályos kötet a középkori és reneszánsz zenei anyagból, valamint idegen népek (szlovák, német, angol, lengyel, orosz) dalaiból válogat. Ebben a tankönyvben már élesen különválnak a magyar népzenei és műzenei anyag (Dobszay, 1969d). A szolfézs tanterv a zenehallgatási anyag megjelölésekor újra támaszkodik a növendékek hangszeres irodalmára: *Barokk, klasszikus táncok – elsősorban a tanulók hangszeres darabjaiból.*

A negyedik osztály számára készített, A/4-es – álló formátumú kötet alcíme *Bevezetés a zeneirodalomba I.* A kötet megjelenése eltér az előzőkétől, amelyek fekvő formátumúak. A gyűjtemény kizárólag a három bécsi klasszikus szerző darabjait, illetve műrészleteit, valamint „mesterségesen gyártott (vagy zenei alkotásokból mesterségesen előállított, kiszakított)” példákat tartalmaz

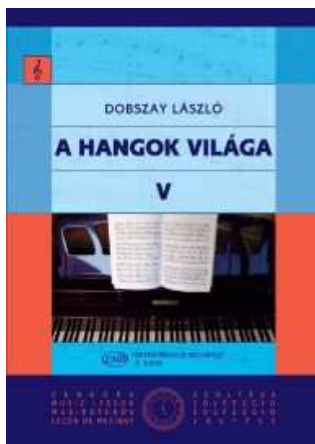
(Dobszay, 1969b). Beethoven műveiből kevesebb részlet szerepel, hiszen a szerző a klasszikus stílus határait feszegette harmóniai és formai szempontból.

Kapcsolódási pontok az elméleti és hangszeres órák között a negyedik osztályban

Először azt a két lehetőséget érdemes megvizsgálni, amelyek a szolfézs, illetve a hangszeres tantervek, illetve a szolfézs tankönyv alapján kínálóznak. Az egyik kapcsolódási pont a bécsi klasszikus stílus, a másik pedig a különféle hangszerek tanításához készült tantervek leírásában szerepel.

A szolfézsóra csoportosan zajlik, míg a hangszeres órán a növendék egyedül vesz részt. A szolfézs tanárnak igazodnia kell a különféle tanszakok előírásaihoz, a különböző képességű gyermekek tudásához. A szolfézs tantárgy segíti a zenetanulást, de nem helyettesíti az ének-zene órát (még a zenei tagozatos iskolába járók esetében sem). A szolfézs tanulása kialakít egyfajta zenei gondolkodásmódot, fejleszti a belső hallást, segít a stílusérzék kialakításában (Bárdos – Turcsányi, 1974. 11-13.) A szolfézs alapozza meg a biztos hallást, támogatja a hangszeres képzést.

A hangszeres órákon tanítandó zeneműveket a szaktanár választja ki a növendék érdeklődésének, a hangszertudásának megfelelően, természetesen az adott évfolyam követelményeihez igazodva. A hangszeres órán a növendékek hosszabb darabokat tanulnak, és a tanítás fő célja a hiteles és biztonságos előadás, valamint a tanuló hangszertechnikájának folyamatos fejlesztése.

Majdnem minden hangszeres tanszak előírja egy bécsi klasszikus stílusú zenemű elsajátítását. Dobszay László *A hangok világa* című, a 4. és 5. osztály számára készített tankönyve is e stíluson keresztül vizsgálja a zenei elemeket, a zenei jelenségeket. Az elsődleges kapcsolódási pont tehát a **korstílus**. Talán ez a

zenei korszak áll a legközelebb a növendékekhez, a dallamformálás, a harmóniák és a világos szerkezet miatt. Nemcsak az általános iskolában, hanem a zeneoktatásban is ez a stíluskorszak áll a középpontban. Turcsányi szerint ez a művészeti korszak „*időbelileg áll középén*”, [...] *minden egyéb zenei vonatkozás mellett*”. Ezzel magyarázhatjuk azt, hogy „*az oktatásban a bécsi klasszikus centralizmus uralkodik*”. (Turcsányi 1974. 146). Szintén Turcsányi említi, hogy a koncertek műsorán is megmutatkozik a bécsi klasszikus korszakban írt zeneművek vezető szerepe, a hangversenyeken Beethoven és Mozart kompozíciói szerepelnek a legtöbbször (Turcsányi 1974).

A világos szerkezetű népdalok ismerete és elemzése megfelelő támpontot ad a bécsi klasszikus stílus megismeréséhez. Bartók meggyőződése szerint „*igazi un. szűkebb értelemben vett népi dallamaink mindegyike valóságos mintaképe a legmagasabb rendű művészi tökéletességnek, kicsinyben ugyanolyan mesterműnek tekintem, mint a nagyobb formák világában egy Bach-fűgát, vagy Mozart-szonátát*” (Bartók, 1928). Sokan a mozarti dallamvezetést népdalszerűen egyszerűnek írják le. Turcsányi rámutat arra, hogy a bécsi klasszikus darabok és szemelvények a hangszeres órák és a szolfézs-foglalkozások legközvetlenebb kapcsolódási pontja lehet. A bécsi klasszikus stílus ismerete mind a korábbi, mind a későbbi zenei korszakok megértéséhez, értelmezéséhez elengedhetetlen (Turcsányi 1974).

A 4. osztály a zenetanítás folyamatának új fejezete (Dobszay, 1969b). A gyermekek másik életszakaszba lépnek, a tehetséges növendékek a „B” tagozaton folytathatják tanulmányaikat. Dobszay kiemeli azt, hogy a tanárnak figyelembe kell vennie a tanulók képességeinek különbözőségét, és „*fokozottabban érvényesíteni kell a zene ízlés- és embernevelő hatását*” (Dobszay 1969b). A 4. osztályos szolfézs-könyv első, fő része hat dalt, egy áriát, valamint műrészletet, összesen 17 „*értékes, önálló, vagy némi módosítás*

ellenére is zárt egésznek ható” művet tartalmaz. A *Gyakorlatok* részben bőséges szemelvénygyűjteményt találunk a három nagy bécsi klasszikus zeneszerzőtől. Egy-egy szemelvény többféle feladatot is betölthet: a tanár gyakoroltathatja például a lapról olvasást, a formai ismereteket, a transzponálást, a memorizálást, a funkcióelemzést, vagy a modulációt. A kötet előkészíti a később választható zeneirodalom tantárgyat is.

A különféle hangszerek oktatásához készített tantervek mindegyike tartalmaz a *Fejlesztési feladatok Ismeretek* alpontjában olyan tanítandó **zenei fogalmakat** vagy **jelenségeket**, amelyek a szolfézsórák során is megjelennek. Azonban a hangszeres tanterveket összehasonlítva azt látjuk, hogy nem egységes a követelményrendszer. A különféle tanszakok tanterveit érdemes az elmélettanárnak áttanulmányoznia, és ennek ismeretében választani a 4. osztályos tankönyv szemelvényei közül. Azonban nem csak a tanterveket, de a hangszeres tanárok által kiválasztott etűdöket, előadási darabokat is meg kell, hogy ismerje a szolfézstanár. A csoportos órákon a maximális létszám 15 fő, a szolfézstanárnak a csoport tagjainak számát is figyelembe kell vennie, amikor az órát tervezi; melyik növendék darabját elemezze és elemeztesse a tanórán, és mikor tegye ezt.

Ha meg akarja valósítani a szolfézstanár azt, hogy egyénre szabottan elemeztet egy darabot, illetve tanít valamilyen zenei jelenséget, fogalmat a tanórán, ahhoz a hangszeres tanárok segítségére is szükség van. Általában a zeneiskolai tanárok kihelyezett tagozatokon is tanítanak (magam négy iskolában tartom az órákat). A hangszeres tanárok egy részével személyesen csak az értekezleteken találkozok a szolfézstanár, a kapcsolattartás tehát telefonon, egyéb más módon – mint a számítógépes programok, levelezőrendszer – történik. A kapcsolattartás (legfőképpen a személyes találkozás) előnye az, hogy mindkét tanár megismeri a növendék fejlődésének ütemét, hozzáállását a zenéhez, a fejlesztendő képességeket, az órai aktivitását.

Olyan kapcsolódási pontokat is kereshetünk a hangszeres órán tanult darabok és a szolfézs tantárgy között, amelyek nem szerepelnek a tantervi leírásban. A felvázolt lehetőségek mellett kínálkozhatnak egyéb olyan praktikák, amelyek segítik a zenei jártasságot.

Célszerűnek tarthatjuk azt, hogy a hangszeres tanárok az új darab egy-egy részletét először énekeltesék el a növendékekkel. Az a tapasztalat, hogy a tanulók nem nézik meg a kottát tüzetesen, nem egy esetben a szolfézsórák a kulcsot és az előjegyzést sem tudják megnevezni.

Bár a lapról olvasás kifejezést használjuk a kottakép hangzó anyaggá alakításakor, érdemes megkülönböztetni a lapról éneklés és a lapról játék fogalmát. Mindkét készség ugyanazoknak a képességeknek a meglétét feltételezi, így a kottakép átfogó ismeretét – a ritmust, a dallamot, a hangok relációját (Benedekfi – Buzás, 2013). A lapról játék feltételezi a hangszeren való játszás képességét. A tapasztalat az, hogy a növendék a belső hallás nélkülözésével játssza le a kottában található hangokat, ritmust, tehát mechanikusan tolmácsolja a zenei anyagot. A hangok helye a hangszereken adott, a növendék mintegy kirakós szerűen játssza le a hangokat, nem a zenét adja át, hanem a kottafejeket. A lapról játék esetében a visszacsatolás egyszerű, a növendék tudja ellenőrizni, hogy jó hangot játszott-e, vagy sem.

A lapról éneklés megköveteli a belső hallás meglétét, a kotta folyamatos, értő követését. Lapról olvasás esetén a visszacsatolás nehezebb, a lapról éneklésben kevés gyakorlatot szerzett növendékeknek külső ellenőrzésre (tanárra illetve hangszerre) van szükségük. Mindkét olvasási módra jellemző, hogy a növendékek az adott hangra koncentrálnak, még nem képesek kisebb egységeket előre átfogni, tapasztaltabb zenészek hét hangot is tudnak előre olvasni. Az első látásra megvalósuló kottaolvasás minőségét magasabb osztályokban befolyásolja a zenei tapasztalat, valamint a korstílus ismerete (Benedekfi – Buzás, 2013).

Javaslatok a szolfézs és hangszeres oktatás összekapcsolására A hangszeres darabok megközelítése a szolfézsórán tanult ismeretekkel

A hangszeres órák a technikai gyakorlatok mellett leginkább a tanult zenedarabok finomításával, valamint a minél szebb előadásmód begyakorlásával telnek. A növendékek tehát elsődlegesen a hangzó zenére koncentrálnak, a zene elméleti vonatkozásainak megfigyeltetésére, megbeszélésére ritkán kerül sor (hiszen azért tanulnak szolfézszt heti két tanórában – gondolják a hangszeres tanárok). Hogy miért szép egy zenedarab, miért van olyan nagy hatással a növendékre egy-egy ütem vagy dallam, miért kell éppen azon a helyen „levegőt venni” a vonóval, vagy a fúvós hangszeren, ezt a növendék csak kivételes esetben tudja, vagy érzi. A cezúrák, az agogika, a dinamikai megoldások, vagy éppen a hangok hosszának, karakterének megbeszélése ugyan megtörténik, de azt sok esetben nem fejti ki a tanár, hogy miért szerencsés az az előadásmód, amit javasol. Nyilvánvaló az, hogyha a tanár többször említ meg egy jelenséget, ami az előadást széppé, egyedivé teszi, a növendék (a tapasztalatok alapján) maga is törekszik arra, hogy keresse, és meg is találja a lehetséges megoldást.

A hangszeres órákon az új darabot ne mutassa be, ne játssza el a tanár, hanem a növendék feladata legyen, hogy elképzelje és el is énekelje a dallamot (ahogyan már említettük), képes legyen a tempó behatárolására, a karaktereket ismerje föl. Ez a feladat mindössze öt percet vesz igénybe, a feladat eredményessége azonban kihat a későbbi tanulmányokra. Abban az esetben, ha a növendék hozzászokik ahhoz, hogy a darabot először ízlelgesse, csak belső hallással képzelje el, máris nagy lépést tett az önálló zenei gondolkodás felé. Ezután kerüljön sor arra, hogy a tanár bemutatja a darabot. Érdekes a kompozíciót elemezni is, egy-egy részt kiemelve, elosztva a mű tanítására szánt órák között. Ez a feladat sem kíván sok időt, a haszna azonban felbecsülhetetlen. A növendék egyenrangú félnek érezheti magát megfelelő kommunikáció esetén, az elemzés során már nemcsak a hangokat fogja látni, hanem a zenei szövet mélyebb összefüggéseit is.

A hangszeres órán történő **éneklés** rendkívül hasznos: a nem ének-zene tagozatos iskolába járók szégyellik az éneklést; nem, vagy nem szívesen énekelnek a szolfézsórán sem. Tartanak a kudarcától, attól, hogy a többiek rossz véleménnyel lesznek az énekléséről. Sokan azzal szeretnék kimenteni magukat az önálló éneklési feladatok alól, hogy nem szép a hangjuk. Az énekhang „mindig „kéznél van”, az éneklés jó hatással van szervezetünkre, az énekléssel képesek vagyunk kifejezni érzelmeinket. Az improvizáció is lehetséges az énekléssel (talán könnyebb, mint a hangszerrel), egy-egy témát transzformálhat a növendék, például egy szomorú dallamot vidámmá alakíthat, más karaktert, és ritmust, más ütemfajtát próbál keresni a dallamhoz. Még azt is megkockáztathatjuk, hogy a ma divatos popzenei előadásmóddal énekeljen el egy periódust. A hangszeres órán a diák-tanár kapcsolat nagyon szoros, még a szolfézsórán nem szívesen éneklő növendéket is meg lehet kérni arra, hogy énekeljen el egy dalt, amelynek a hangulata illik az éppen tanult hangszeres darabéhoz. Minden hangszeres tanár az énekléshez hasonlítja a frazeálást, a cezúrákat, ezért is érdemes énekelteni a növendékeket.

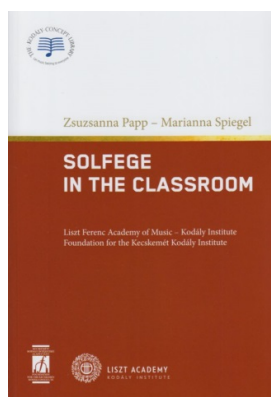
A növendéke zenei fejlődését lelkiismeretesen követő hangszeres tanár esetenként megkérdezi a növendéket, hogy milyen zenei jelenséget, milyen zenei fogalmat tanultak, milyen zeneművet hallgattak a szolfézsórán. Van-e a növendéknek nehézsége a dallamírás vagy a lapról éneklés feladatában. Ha dallamot, hangköz- vagy harmóniamenetet nem is írat a hangszeres tanár az órán (hiszen arra nincs idő), egy-egy rövid periódust énekeltehet a növendék által használt hangszeres kottából, akár megelőlegezve a darab későbbi tanítását. Szintén hasznos a tanár által játszott dallam visszaéneklése ABC-s hangokkal. A növendék által tanult műben érdemes a harmóniai térképet is megfigyeltetni, kitérni a modulációkra, a formai ismeretekre, egy-egy hangzatot elemeztetni,

énekelteni, majd transzformálni abba a hangnembe, ahová a darabon belül történik a moduláció.

A hangszeres tanár más módot is választhat a szolfézsórán tanultak ellenőrzésére. Az elméletórán tanult zenei szemelvényt a tanár elénekelteni, röviden elemezteti, akár egy rövid kíséretet is rögtönözhet (ezt bármelyik hangszerezen megvalósíthatja, nem feltétel az, hogy a tanár zongorista legyen). Ugyanígy átismételheti a növendék a hangszeres órán a dallamírási feladatot – e módszerrel a növendék zenei memóriáját is ellenőrizhetjük.

A növendék által játszott darab bevonása a szolfézsóra menetébe

A szolfézsórák egyik részfeladata a legtöbb növendék által nem kedvelt **dallamírás** (Papp – Spiegel, 2016. 281.). Kínálkozik a lehetőség, hogy olyan dallamot, kétszólamú részletet, illetve hangköz- és hangzatmenetet diktáljon a tanár, amely valamelyik növendék előadási darabjából való. Vagy a hangszeres tanár, vagy a növendék segítségét kérhetjük a darab kiválasztásához. Ha a hangszeres tanár javasol darabot az **egyszólamú dallamírás**hoz, akkor érdemes arra a növendékre figyelni, aki játszotta a művet. Vajon gyorsabban írta-e le a szemelvényt, mint ahogy más alkalommal szokta? Képes volt leírni emlékezetből a dallamot a bemutatás után?

A növendék által játszott darabot felhasználhatjuk arra is, hogy **kétszólamú diktálási feladat**ot iktassunk az órába. Mivel kevés olyan műrészlet, egyperiódusnyi anyag (ha létezik egyáltalán) található a klasszikus zeneirodalomban, amelyeknek a basszus szólam egyszerűsége miatt megfelel a diktálási célnak, ezért a kétszólamú dallamírási feladatokat tartalmazó gyűjtemények egyszerűsített átiratban közlik a szemelvényeket. Ha olyan szemelvényt írat a tanár az órán, amelyik egy növendék darabjában szerepel, át kell írni a részletet úgy, hogy az könnyen megjegyezhető legyen (dallam, és az egyszólamú basszus). A transzformálás némi időt kíván a tanár részéről, de

mindenképpen érdemes ezt a módszert alkalmazni. Ugyanígy készíthetünk hangköz-, illetve hangzatmenetet, itt a cél az, hogy vajon felismeri-e a növendék a darabjából való részletet.

A diktálási feladatot egy **ügyesebb zongorista** is képes bemutatni és végigvezetni, természetesen előre megbeszéli a tanár és a diák a feladatot. A növendék otthon kigyakorolja a szemelvényt, majd bemutatja a tanárnak, és csak ezután kerülhet sor az órai diktálásra. A tanár folyamatosan nyomon követheti a dallamírók munkáját, lejegyzési technikáját (ne a diktálás alatt rádiózzon, csak vázlatosan írja le a hangot, ne törekedjen a kottakép tökéletes megjelenítésére), a gyengébben írónak praktikus tanácsokat adhat, vagy egy növendék által diktált részletet maga ír fel a táblára.

Ha a csoport létszáma megengedi, a kétszólamú dallamírási feladatot **ketten is bemutathatják**: egy növendék (aki nem feltétlenül zongorista) zongorán játssza a basszus szólamot, a másik pedig a dallamot a saját hangszerén, vagy éneкли azt. Így nem csak a zongora hangját hallja a növendék dallamíráskor, hanem egy másik hangszínt is. Ez a módszer a csoportdinamikát fejleszti, valamint bármelyik tanulót megkérhetjük a diktálási gyakorlat kivitelezésére. A tanév során mindenki legalább egyszer közreműködik a feladatban. A diák által bemutatott dallamírási feladat természetesen az egyszólamú lejegyzés alkalmával is hasznos. A lejegyzett dallam ellenőrzése is történhet a diktáló növendék(ek) segítségével. Az ellenőrzés ez esetben gyorsabb lesz, hiszen a tanár munkájának egy részét átveszi a növendék. Azonban – tapasztalatom szerint – érdemes azokat a füzeteket is megnézni, amelyeket a tanuló ellenőrzött.

Végül a növendék által bemutatott diktálási feladat a csoportdinamika erősítése mellett az önbizalom fejlesztésére is kiváló. A növendék érzi, hogy az órai munkája fontos, helyettesíti a tanárét, mindenki rá figyel. A növendék bár mentesül a dallamírás feladata alól, de így nagyobb, felelősségteljes szerepet kap.

A dallamírási feladat után érdemes időt szakítani arra, hogy a kiválasztott zenei szemelvényt **meghallgassuk** a mű egészébe helyezve. A növendékek által tanult hangszeres darabok terjedelme nem hosszú, az időkorlát tehát nem akadályozza a feladatot, többszöri, de legalább kétszeri meghallgatásra is lehetőség adódik (ha jól osztja be a tanár az időt). A feladat nehézsége éppen az, hogy ezek a művek még nem a jól ismertek, a szerző leggyakrabban játszott darabjai közül valók, utána kell járni, hogy létezik-e megfelelő minőségű felvétel.

A zenehallgatás történhet számítógépről vagy CD-, esetleg bakelitlemezzről, kazettáról. Ha létezik videofelvétel, érdemes azt levetíteni, hiszen a vizuális hatás csak fokozza a zenei élmény befogadását. A legemlékezetesebb és legközvetlenebb zenehallgatási mód az élő előadás. Az élő zenei előadás szintén támogatja a vizuális hatás révén a hallásélményt: így az arcjáték, a hangszer, a hangszerkezelés látványa jobban leköti a tanulókat, ébren tartja a figyelmet, élményt ad. „*A zenehallgatás sikere alapvetően a jó zenei bemutatáson múlik. A bemutatás legszebb és leghatásosabb módja az élő zenei produkció*” (Hegyi, 1974. 145.).

A zenei foglalkozásokon tanult műveket, vagy műrészleteket **vendég előadó** is bemutathatja a szolfézssórában. Egy-egy magasabb osztályba járó növendék szívesen játszik közönség előtt, hasznos megszervezni egy-egy ilyen bemutatót. Zongorakíséretes darab esetében vagy a szolfézstanár játssza a szólópartitúrát, vagy megkéri a korrepetitort, hogy segítsen az előadás létrejöttében. Lehetséges, hogy a szolfézssóra egésze a zenemű (esetleg egy-egy részlet újra-) meghallgatásával és megbeszélésével telik. Bár új anyagot nem tanulnak a növendékek, készségfejlesztés sem történik azon az órán, azonban felbecsülhetetlen haszna van az ilyen jellegű foglalkozásoknak.

Az élő zenei produkció minden egyes zeneiskolás számára kötelező. A **növendékhangversenyek** alkalmával az azonos tanárhoz járók megismerhetik társuk hangszeres tudását, ünnepi keretek között.

A magasabb osztályokban tanítók **koncertlátogatásokat** szervezhetnek növendékeik számára. A zenei, érzelmi és esztétikai élmény mellett a növendékekben kialakul a rendszeres hangversenyre járás iránti igény, amely meghatározza a felnőtt kori kulturális érdeklődést is. A hangverseny kiválasztása után (ha nem is valamelyik növendék hangszeres darabja szerepel) a szolfézssórában, esetleg a hangszeres órán a tanár beszélgessen a mű(vek)ről, egy-egy rövid részletet tanuljanak meg a növendékek emlékezetből, és elemezzék tanári segítséggel. A hangverseny után is célszerű tanári irányítással megbeszélni a hallottakat – tetszett-e a mű, milyennek találták a növendékek az előadást, felismerték-e a tanult témát stb.

A zeneiskolások hangszerei játékra készen a Szabadkai Zeneiskola szolfézs óráján

Alternatív lehetőség a szolfézs és a hangszeres tanítás összekapcsolására

Sok évig az volt a gyakorlat, hogy a hangszeres zenetanárok egyúttal szolfézstanári diplomát is kaptak. Mára kettévált a hangszeres és az elméleti szakok oktatása, megváltozott a képzési rendszer – ha mindkét tárgyból diplomát kíván szerezni a hallgató, akkor mindkét szakot el kell végeznie.

Balla Boglárka zeneakadémiai szakdolgozatában található egy olyan óraleírás, amely tanóra valóban a hangszer és a szolfézs összekapcsolását, egymásra hatását írja le. A hollandiai modellt érdemes követni, amely azonban szinte kivitelezhetetlen, hiszen a tanórán a szolfézstanár, a korrepetitor, valamint a gyermekeket tanító összes főtárgy-tanár is jelen van. Hágában a zeneóra 90 perc, heti egy alkalommal vesznek részt a foglalkozásokon. A magyar zeneiskolai oktatás ezzel szemben két hangszeres, két szolfézssórából, valamint korrepetíciós foglalkozásból áll. A szolfézssóra-rész egyúttal közös kisenekari foglalkozás is. A növendékek körben ülnek (az itthoni szolfézssórák nagy részében még a hagyományos elhelyezkedés a leggyakoribb, a kihelyezett tagozatokon – általános iskolákban különösen jellemző), a hangszeres tanárok pedig a háttérben. Az órán a hangszeres tanárok is énekeltek, és játszottak a hangszereiken, tehát közös munkáról beszélhetünk (Balla 2014).

A szolfézst is tartalmazó óraszakasz alatt a gyermekek egy már ismert dal énekelnek, és kísérszólamot tanulnak hozzá. Az éneklés alatt egyszerű mozgást is végeznek a növendékek, a dalolást korrepetitor kíséri. Majd a növendékek éneklése alatt a szolfézstanár egy egyszerű kísérszólamot énekel, amelyet a hangszeres tanárok is átvesznek. A szolfézstanár újabb kísérodallamot énekel, így már három szólamot követhetnek a gyermekek (Balla 2014).

Ezután a gyermekek egy ismert dalt énekelnek kánonban, mozgásos feladattal, amelyet párban végeznek. A dal utószolmizálása közösen történik, közben a gyermekek kézjelezik a szolmizációs hangokat. Végül egyedül is eléneklik a dalt szolmizálva, a tanár már nem segít az éneklőknek (Balla 2014).

A kottaolvasási feladat sem maradt ki a foglalkozásból. A dal közös éneklése után a gyermekek ritmusnevekkkel éneklük a szemelvényt, majd közösen, szolmizálva is megszólal a dal. Majd a tanár kiosztja a dal ütemekre szedett kottáját, amelyek a gyermekeknek kell a megfelelő sorrendbe tenni. A dal ritmusát ritmusnevekkkel hangoztatják a gyermekek, majd összekeverik az ütemeket. Az így kapott „művet” ritmusnevekkkel, illetve szolmizálva olvassák a gyerekek, egyéni munka keretében. A zeneóra hangszeres szakasza egyszerre több gyermek tanításával telik, a szolfézsórán tanult zenei anyag a hangszeres óra része is (Balla 2014).

Az említett zeneóra 7-12 éves növendékek részvételével zajlott. A példa nagyon érdekes, bár magasabb zeneiskolai osztályokban már nem alkalmazható. A szolfézsóra-szakasz kevésbé dinamikus, azonban egy feladatot alaposan körüljár a tanár, van idő a megértésre és az elsajátításra, és az elméleti ismeretek a hangszeres órákon is hasznosulnak. Ami rendkívül tanulságos ebben az óravezetésben, az a tanárok közös munkája, valamint a különféle hangszerek tanárok által történő megszólaltatása. A gyermekek tehát nem csak a saját hangszerük hangszínét hallják a tanáruktól, mint az itthoni gyakorlatban. Szintén hasznosnak tarthatjuk a több szólam hallására való felkészítést. A későbbi többszólamú éneklésnél tehát már lesz a növendékeknek olyan tapasztalatuk, amely segíti a homofon vagy polifon gondolkodást, nemcsak a saját szólamukra fognak figyelni. Az óra játékosságát is érdemes lenne átvenni.

Összegzés

A magyar zeneiskolai oktatásban kettéválik a hangszeres és az elméleti óra, és csak nagyon kevés esetben tudja a két tanár, hogy az adott növendék tudásában mit kell fejleszteni. Mindkét tárgy a szép előadásmódra is nevel, a hangszeres órán ez elsődleges cél, a szolfézsórákon erre kevesebb idő jut, hiszen több részfeladatot is el kell végezni az órákon. Azonban a szolfézsztanár énekelteheti a gyermekeket egy-egy hangversenyszerűre szervezett órán, amely órának célja lehet még az esztétikai nevelés, a stílusismeret (nem egy növendék a népdalokat a tévében, rádióban hallott popzenék modorában éneklő). A hangszeres tanár a tanult művek kapcsán erősítheti meg a növendékekkel a szolfézsórán tanultakat, a darabról alkotott kép csak így lehet teljes.

Czövek Erna 1960-ban mondott szavai ma is érvényesek: *a hangszeres tanár a szolfézstanártól – sajnos – nem zenei támogatást vár. Megköveteli, hogy a csoportosan megtanulható dolgokat [...] jól tanítsa meg, s így ő ezektől az unalmas tennivalóktól mentesüljön. A zenét viszont majd ő megtanítja...*(idézi Spiegel, 2010). A negyedik osztályos szolfézs tananyag kapcsolódási pontjai egyaránt kínálnak énekelni-, elemezni való, és hangszeres előadásban megszólaltatható részletet, a szép előadás mindkét tárgynál alapvető.

Hivatkozott irodalom

Az alapfokú művészetoktatás követelményei és tantervi programja. Nefmi http://www.nefmi.gov.hu/letolt/elektronikus_ugyintezes/alapfoku_muveszetoktatas_terv_mell_100924.pdf

Balla Boglárka (2014): *Szolfézs és hangszerjáték összekapcsolása a gyakorlatban – hangszeres szolfézs a zeneiskolában*. Szakdolgozat. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Budapest.

Bárdos György – Turcsányi Emil: Az iskolai szolfézs-énektanítás célja, feladata. In: Turcsányi Emil (szerk.): *Az iskolai szolfézs és énektanítás módszertana*. Kézirat. Tankönyvkiadó, Budapest.

Bartók Béla (1928): Magyar népzene és új magyar zene. In: *Bartók Béla összegyűjtött írásai I.* Közreadja: Szöllősy András. Zeneműkiadó, Budapest, 1966. 752.

Benedekfi István – Buzás Zsuzsa (2013): Zeneművészeti szakközépiskolás tanulók kottaolvasási és zongorázási vizsgálatára. In: *Iskolakultúra, XXIII.* 12. sz.

Dobszay László (1963): Szolfézs és a hangszer kapcsolatáról. In: *Parlando*, 1963. 2. sz. 12-17.

Dobszay László (1969a): *A hangok világa IV. Bevezetés a zeneirodalomba I.* Editio Musica, Budapest.

Dobszay László (1969b): *Útmutató A hangok világa IV. (Bevezetés a zeneirodalomba I.) szolfézs-tankönyv tanításához*. Zeneműkiadó, Budapest.

Dobszay László (1969c): *A hangok világa I.* Editio Musica, Budapest.

Dobszay László (1969d): *A hangok világa III.* Editio Musica, Budapest.

Dobszay László (1969e): *A hangok világa II.* Editio Musica, Budapest.

Hegy József (1974): *Az ének-zene tanítása*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Horváth Istvánné Smid Anna (1998): *Csicsergő 2. Olvasókönyv*. Romi-Suli Könyvkiadó, Mogyoród.

Horváth Istvánné Smid Anna – Lázárné Nagy Andrea (2019a): Margaréta 1. Zeneismeret a zeneiskolák 1. évfolyama számára. Romi-Suli Könyvkiadó, Mogyoród.

Horváth Istvánné Smid Anna – Lázárné Nagy Andrea (2019b): Margaréta 1. Zeneismeret a zeneiskolák 2. évfolyama számára. Romi-Suli Könyvkiadó, Mogyoród.

Ittzés Mihály (1994): Szolfézs-gond(olat)ok. Utóhang a debreceni Bárdos szimpoziiumhoz. In: *Parlando*, 1994. 4. sz. 29-33.

József Andrásné – Szmrecsányi Magda (1971): *Zenei előképző. Olvasókönyv*. Editio Musica, Budapest.

Németh Rudolf – Nógrádi László – Puster János (1985): *Szolfézs Antológia*. Editio Musica, Budapest.

Orosz Mihály (2015): *Az alapfokú hangszeres- és szolfézsoktatás együttműködésének lehetőségei*. Szakdolgozat. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Budapest.

Papp Zsuzsanna – Spiegel Marianna (2016): *Solfège in the classroom*. Liszt Ferenc Academy of Music - Kodály Institute.

Spiegel Marianna (2010): Hangszertanítás? Szolfézsstanítás? Zenetanítás. In: S. Szabó Márta (szerk): *Bárdos szimpózium. 25 év – 25 előadás*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 139-146.

Turcsányi Emil: Funkcióérzék, formaérzék, és stílusérzék képességének kialakítása. In: Turcsányi Emil (szerk.): *Az iskolai szolfézs és énektanítás módszertana*. Kézirat. Tankönyvkiadó, Budapest

***Lehotka Ildikó** szolfézsstanár (Lukin László AMI, Érd) és a Debreceni Egyetem Zeneművészeti Kar doktorandusza. „A Lukin László Zeneiskolában szolfézszt tanítok, de tanítottam, magyart és angolt is. Nagyon fontosnak tartom a zenei nevelést, azt, hogy minél többen válhassanak a zenét szerető és értő emberekké. A tanítás mellett zenei szakíróként, zenekritikusként is tevékenykedem, így a zenei élet eseményeit, a koncerteket, az új hanglemezeket, frissen megjelent könyveket ajánlhatom az érdeklődőknek.”

(Forrás: